

Dymek, Benon / Kazimierski, Józef

Jerzy Antoniewicz (1919-1970)

Rocznik Mazowiecki 4, 453-460

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

III. SYLWETKI LUDZI MAZOWSZA

BENON DYMEK, JÓZEF KAZIMIERSKI

JERZY ANTONIEWICZ

(1919—1970)

In memory of Jerzy Antoniewicz (1919—1970)

Jerzy Antoniewicz *, wybitny archeolog, organizator nauki w Olsztynie, Białostockiem i na Mazowszu, w końcowych latach swego życia współtwórca i sekretarz Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych, człowiek nieprzeciętnej miary, odszedł od nas nagle. Był pełen twórczej pasji, myślał o zrealizowaniu wielu zamierzeń. W trakcie gdy jedną sprawę już załatwił, a drugiej jeszcze nie zdążył, odszedł na zawsze,

---

* Artykuł biograficzny został napisany w oparciu o materiały personalne dra J. Antoniewicza znajdujące się w Mazowieckim Ośrodku Badań Naukowych. Uwzględniono także artykuł Jerzego Okulicza opublikowany w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” 1970, nr 4, s. 675—685. Ponadto autorzy artykułu sięgnęli do własnej pamięci z okresu bliskiej współpracy ze Zmarłym w Mazowieckim Ośrodku Badań Naukowych.

Działalność naukowa J. Antoniewicza, jego dorobek były omawiane i oceniane w następujących publikacjach: Z. Sokołowska, Bibliografia prac powojennych dra J. Antoniewicza (łącznie z krótką biografią), „Rocznik Białostocki” 1961 nr 2, s. 474—477; A. Spekke, Balts and Slaws, Washington 1965, s. 16; E. Sukertowa-Biedrawina, Dawno a niedawno, Olsztyn 1965, s. 300—301, „Mažoji Lietuviskoji — Taribine Enciklopedija” t. I, Wilno 1966, s. 76—77; „Enzyklopedisches Handbuch zur Ur-und Vorgeschichte Europas”, t. I, Praga 1966; „Lietuvin Enciklopedija”, t. XXXVI, Boston 1969, s. 22—23; E. Sukertowa-Biedrawina, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1968, nr 100, s. 326—327; K. Karsakas, w: „Literatura ir Menas”, Wilno 1969, nr 33; Działalność Mazowieckiego Towarzystwa Kultury w latach 1967—1969, Warszawa 1970; I Sprawozdanie z działalności Mazowieckiego Towarzystwa Kultury łącznie z Mazowieckim Ośrodkiem Badań Naukowych w 1967 r., Warszawa 1969; II Sprawozdanie z działalności Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych od 26 października 1967 do 31 grudnia 1968 r., Warszawa 1970; Pogrzeb dra Jerzego Antoniewicza, „Trybuna Mazowiecka” 2 VIII 1970, nr 156, s. 1.

pozostawiając jeszcze wiele spotkań na dzień jutrzejszy, którego już nie było.

Urodził się 3 maja 1919 r. w Piotrkowie Trybunalskim, w rodzinie nauczycielskiej. Rodzicami jego byli Tadeusz i Czesława ze Strzeleckich. Uczęszczał do Gimnazjum Ziemi Mazowieckiej w Warszawie i tu otrzymał świadectwo dojrzałości w 1938 r. Następnie powołany został do wojska. Został słuchaczem Wołyńskiej Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii im. Marcina Kątskiego we Włodzimierzu Wołyńskim, którą ukończył w lipcu 1939 r. Awansowany został wówczas do stopnia plutonowego podchorążego. W czerwcu otrzymał odznakę pamiątkową tej szkoły. A w lipcu został wcielony do 28 Dywizjonu Artylerii Ciężkiej w stopniu ogniomistrza podchorążego. Brał udział w kampanii wrześniowej, walczył w rejonie Wielunia, pod Skierniewicami i następnie w obronie Warszawy. Wzięty do niewoli i osadzony w obozie przejściowym w Czersku pod Górą Kalwarią, zbiegł wraz z grupą artylerzystów, po czym powrócił na tereny okupowanej Warszawy.

Najpierw pracował krótko w rolnictwie, a następnie jako palacz centralnego ogrzewania w samorządzie terytorialnym. Wreszcie uzyskał pracę urzędnika aprowizacji w Zarządzie Gminnym w Młocinach pod Warszawą. Na stanowisku tym, jak mógł, szkodził Niemcom.

Praca zawodowa była przykrywką do działalności szerszej. Sam J. Antoniewicz tak na ten temat napisał w swoim życiorysie:

„Brałem także udział w pracy konspiracyjnej, mającej za zadanie ustalać drogą wywiadu terenowego kierunki wywózki w czasie wojny przez Niemców zbiorów muzealnych na północnym Mazowszu (Płock, Mława, Nowogród Łomżyński, a także Suwałki) oraz na terenie Warmii i Mazur (Olsztyn, Nidzica, Ostróda, Giżycko). Byłem także zaangażowany w czasie okupacji w pracy polityczno-społecznej ruchu ludowego w Warszawie na rzecz oswobodzenia Warmii i Mazur od Niemców”.

Z tą działalnością wiązały się jego wyjazdy w okresie okupacji na teren tzw. rejencji ciechanowskiej oraz Prus Wschodnich. Poznał wówczas i zaprzyjaźnił się z wieloma działaczami prowadzącymi walkę o zachowanie polskości tych ziem. Był m. in. częstym gościem E. Suckertowej-Biedrawiny, zwanej w żargonie okupacyjnym „Babcia”. Te związki rzutowały na jego zainteresowania naukowe i miały określić jego całą drogę życiową.

W czasie okupacji podjął studia na tajnym Uniwersytecie Warszawskim. Studiował archeologię i historię średniowieczną. Słuchał wykładów tak wybitnych historyków, jak prof. dr Tadeusz Manteuffel, prof. dr Włodzimierz Antoniewicz, prof. dr Jadwiga Karwasińska i inni. Grupa studentów, do której on również należał, często na zajęcia

Jerzy Antoniewicz

zbierała się w jego mieszkaniu przy ul. Grottgera, gdzie odbywały się wykłady i ćwiczenia. Trudne lata wojny i okupacji hitlerowskiej spędził w Warszawie w pracy, walce i nauce. Tu również przeżył powstanie. Po upadku powstania warszawskiego brał udział w akcji zabezpieczania mienia kulturalnego Warszawy. Był w grupie muzealnej, którą kierował prof. dr Stanisław L o r e n t z. Za pracę tę po odzyskaniu niepodległości został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Po wyzwoleniu wcielony został do Odrodzonego Wojska Polskiego. Był już na froncie, gdy odwołany został do zabezpieczania mienia kulturalnego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Zabezpieczał dobra kultury na Warmii i Mazurach. Przydały mu się w tej pracy zebrane informacje w latach wojny. Uratował także przed zniszczeniem ocalałe zbiory archeologiczne w Gdańsku. Uchronił wiele zbiorów archeologicznych Warmii i Mazur.

Mając na uwadze tę jego pełną poświęcenia działalność, Polska Akademia Umiejętności w Krakowie w 1951 r. powołała go na współpracownika w Komisji Prehistorycznej.

Po powstaniu Państwowego Muzeum Archeologicznego w 1946 r. został jego ofiarnym pracownikiem. Pełnił kolejno funkcje asystenta, adiunkta i kustosa. Położył duże zasługi w odbudowie archeologii pol-

skiej po zniszczeniach i dewastacji kultury materialnej przez okupanta hitlerowskiego. W Muzeum pracował do 1965 r.

W latach 1948—1958 był sekretarzem wydawnictw Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

W dalszym ciągu żywo interesował się badaniami archeologicznymi na Warmii i Mazurach i dlatego starał się rozbudzić i zainteresować tamtejsze środowisko naukowe. W latach 1946—1949 był redaktorem wychodzącego w Katowicach, Oddział w Olsztynie, czasopisma kulturalnego „Odra” i w tym samym czasie współpracownikiem Instytutu Mazurskiego w Olsztynie oraz redaktorem serii historii i prehistorii „Kommunikaty Naukowe” tegoż Instytutu. W ciągu trzech lat, tj. od 1958 do 1961, był współtwórcą i zastępcą redaktora naczelnego pisma „Rocznik Olsztyński”.

W 1959 r. otrzymał nagrodę naukową Olsztyna i w tym samym roku zaczął działać także w Białostockiem. Przyczynił się do powstania Białostockiego Towarzystwa Naukowego, którego był nie tylko współzałożycielem, ale i jego „duszą”, pełniąc w latach 1962—1968 funkcję sekretarza generalnego tego Towarzystwa.

W 1959 r. zorganizował i został kierownikiem naukowym polsko-szwedzkiej Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej Białostockiego Towarzystwa Naukowego. Ekspedycja ta zgrupowała archeologów, antropologów, językoznawców, historyków i przyrodników z Warszawy, Białegostoku, Olsztyna, Krakowa, Łodzi, a także z Wilna, Mińska z BSRR oraz Lundu ze Szwecji. Celem tej międzynarodowej ekspedycji, która przyniosła ciekawe dla nauki wyniki, były długofalowe badania Jaćwieży i ludów bałtyjskich. Temu celowi poświęcił wszystkie swoje urlopy letnie.

W latach 1961—1966 był współorganizatorem i zastępcą redaktora naczelnego „Rocznika Białostockiego”, którego zredagował 6 tomów, o objętości ok. 300 arkuszy wydawniczych.

W 1960 i w 1964 r. był dwukrotnie laureatem nagrody naukowej Białegostoku.

Dzięki jego energii i zabiegom w 1964 r. powstał międzynarodowy organ naukowy „Acta Baltico-Slavica”, a ukazało się go 7 tomów.

W 1961 r. uzyskał stopień doktora na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie na podstawie wydrukowanej pracy pt. „Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach”, o objętości 18 ark.

Był redaktorem monografii miast i powiatów: Sejny (1963), Suwałki (1965), Augustów (1967), Białystok (1968 i 1970), Pułtusk (1969), Mława (1971) i Piaseczno (1972 r.).

W 1963 r. został członkiem Instytutu Zachodniego w Poznaniu i w tym samym czasie także członkiem Rady Naukowej Ośrodka Badań Naukowych w Olsztynie.

Dr Antoniewicz dzięki swemu dorobkowi naukowemu i pasji organizatorskiej stał się znany nie tylko w kraju, ale i za granicą. Ceniło go wielu ludzi nauki. Znany historyk radziecki W. Paszuto w liście z 7 sierpnia 1970 r. nazwał go „wspaniałym uczonym i dobrym przyjacielem radzieckiej nauki”. Brał udział w Międzynarodowym Kongresie Archeologicznym w Rzymie w 1962 r., na który przygotował publikację naukową w języku angielskim pt. „The Sudovians”.

W 1965 r. był organizatorem polsko-radzieckiego sympozjum historycznego w Białymstoku, poświęconego kontaktom bałtosłowiańskim we wczesnym średniowieczu.

W rok później brał aktywny udział w Międzynarodowym Kongresie Archeologicznym w Pradze, w związku z czym wydał specjalny tom „Acta Baltico-Slavica” w językach obcych.

Na VI Międzynarodowym Kongresie Sławistów w 1968 r. wybrano go na stałego członka kongresów sławistycznych w Komisji Bałtosłowiańskiej.

W sierpniu 1970 r. miał wyjechać na Kongres Ugrofiński w Tallinnie i przewodniczyć delegacji polskiej. Przygotowywał swe wystąpienia, myślał o nowych inicjatywach badawczych nie tylko w skali regionalnej, ale i międzynarodowej.

Wygłosił w swym życiu wiele odczytów i wykładów naukowych, referatów na sesjach i sympozjach, brał udział w wielu posiedzeniach, w latach 1961—1963 prowadził wykłady z zakresu pradziejów Polski (epoki żelaza) dla studentów sekcji Archeologii Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Ostatni swój referat miał na sesji archeologicznej w Płocku w 1970 r. Mówił wówczas o kulturze bałtyjsko-pomorskiej.

Dr Jerzy Antoniewicz był z prawdziwego zdarzenia działaczem społecznym, sprawował wiele funkcji i wszystkie starał się wykonywać z poświęceniem i zaangażowaniem. Był m. in. aktywnym członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, pracował w Kole na Mokotowie.

W województwie warszawskim był członkiem Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu, należał do Komisji Kultury przy Prezydium Warszawskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej.

Ostatnie lata swego życia poświęcił przede wszystkim Ziemi Mazowieckiej.

Podobnie jak w Olsztynie i Białymstoku, brał udział w organizowaniu zaczątków środowiska naukowego na Mazowszu.

W styczniu 1967 r. zaangażowany został przez Zarząd Mazowieckiego Towarzystwa Kultury na stanowisko sekretarza. Przez pewien czas pełnił obowiązki sekretarza MTK i Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych, następnie od września 1968 r. tylko Ośrodka, który był jego pasją, poświęcał mu cały swój czas. Cieszyły go każde osiągnięcia i martwiły porażki. W przemysłeniach swoich i pracach często wybiegał daleko naprzód, dlatego też nie zawsze był rozumiany. Potrafił skupić wokół siebie grono badaczy. Szczególnie wiele wysiłku włożył w umocnienie lokalnych środowisk naukowych, rozbudzał ambicje naukowe i jeżeli komuś się udawało opracować swoje badania, stwarzał możliwości ich opublikowania. Dziś już prawie że przeszły do legendy starania dra Jerzego Antoniewicza o środki na badania i wydawnictwa. Potrafił je nie tylko zdobyć, ale i rozsądnie i jak najbardziej owocnie spożytkować.

Odnaczał się niezwykłą dbałością o poziom naukowy i edytorski swych wydawnictw. Wydawane przez niego publikacje znane są z estetycznej szaty graficznej. Książki, które firmował, mają najczęściej trwałe, płócienne oprawy, obwoluty, drukowane są na dobrym papierze, zaopatrzone są w mapy, szkice, zdjęcia, indeksy, streszczenia obcojęzyczne.

Swoją działalnością edytorską stworzył nowy styl.

Udowodnił też, że nie tylko ośrodek centralny i duże ośrodki naukowe mogą wydawać ciekawe prace. Pokazał, że swój udział i miejsce w postępie nauki mogą mieć także i te ośrodki, które się dotąd nie liczyły.

Z inicjatywy dra Jerzego Antoniewicza Mazowiecki Ośrodek wypracował zdecentralizowany system organizowania życia naukowego i podyplomowego kształcenia aktywu intelektualnego w postaci stacji naukowych, które znajdują się w: Ciechanowie, Mławie, Siedlcach i Żyrardowie. Ponadto istnieje namiastka stacji w Warce.

Stacje wyraźnie wpłynęły na ożywienie środowisk naukowych i stanowią już dziś poważny warsztat badawczy. Głównym ich zadaniem jest kształcenie inteligencji z wyższym wykształceniem. Przy wszystkich stacjach funkcjonują seminaria doktoranckie, na które uczęszcza ok. 200 osób. Jest to pierwszy tego rodzaju system organizacji życia naukowego w Polsce powiatowej.

J. Antoniewicz sam przywiązywał dużą wagę i przed Ośrodkiem Badań Naukowych od samego początku stawiał zadanie zaangażowania warszawskiego ośrodka naukowego do badań nad problematyką mazowiecką. W Mazowieckim Ośrodku potrafił skupić poważne grono uczonych i regionalistów.

To, że Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych już na trwałe wpisał się w krajobraz Mazowsza, a jego osiągnięć nikt nie neguje, jest bez-

sporną zasługą dra Jerzego Antoniewicza. Pod jego to kierownictwem Ośrodek przystąpił do budzenia życia umysłowego, rozwinął imponujące wydawnictwa, powołał stacje naukowe, zainspirował cały szereg badań, jak np. tzw. ekspedycję kołbielską, badania nad dziejami zakładów przemysłowych na Mazowszu i inne.

Uwieńczeniem wysiłków dra J. Antoniewicza było m. in. przyznanie Ośrodkowi, w myśl zarządzenia przewodniczącego Komitetu Nauki i Techniki przy Urzędzie Rady Ministrów w lipcu 1969 r., prawa zatrudniania pracowników naukowo-badawczych.

Uznaniem dla dorobku naukowego J. Antoniewicza było powołanie go z dniem 1 maja 1970 r. na stanowisko samodzielnego pracownika naukowo-badawczego w Ośrodku Badań Naukowych. Nominację tę podpisał sekretarz naukowy PAN, prof. dr Dionizy Smoleński, ale z nominacji tej dr Jerzy Antoniewicz cieszył się niestety krótko. 27 czerwca 1970 r. zmarł na atak serca. Nauka polska i ruch regionalny na Warmii i Mazurach, w Białostockiem oraz na Mazowszu i Podlasiu Nadbużańskim straciły wybitnego swego przedstawiciela.

Dr Jerzy Antoniewicz spoczął na Powązkach. Żegnając go, nad otwartą mogiłą przemawiał prof. dr Stanisław Herbst, podkreślał jego ogromne zasługi i wkład w dzieło rozbudzenia życia naukowego w Olsztyńskim, Białostockiem i szczególnie na Mazowszu, mówił także o jego dorobku naukowym. Obok rodziny i wielu przyjaciół Zmarłego żegnali ludzie nauki, regionaliści, działacze kulturalni i społecznicy.

Jerzy Antoniewicz pozostawił imponujący dorobek naukowy. Napisał ponad 100 prac i przyczynków publikowanych nie tylko w języku polskim, ale i rosyjskim, angielskim, czeskim i litewskim, poza tym prawie ukończony maszynopis pracy habilitacyjnej nt. „Geneza podstaw gospodarczych i kształtowanie się pierwocin stosunków wewnątrzklasowych u Bałtów w okresie od V wieku p.n.e. do VI wieku n.e.” Jest to próba sformułowania hipotez etnicznych w oparciu o analizę źródeł archeologicznych i językoznawczych.

Całokształt twórczości naukowej Jerzego Antoniewicza wymaga odrębnego omówienia. Zrobią to niewątpliwie specjaliści korzystając z jego dorobku naukowego. Należy tu jeszcze dodać tylko, iż Jerzy Antoniewicz pozostawił bogatą bibliotekę specjalistyczną dotyczącą spraw Słowian nadbałtyjskich. Będzie ona służyć nauce polskiej, jako że została przekazana Ośrodkowi Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

Jerzy Antoniewicz został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem 10-lecia PRL, Złotą Odznaką „Za zasługi dla województwa warszawskiego”, Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego oraz pośmiertnie Medalem Zasłużonego dla Archeologii Polskiej.

W sercach i pamięci przyjaciół i regionalistów pozostał nie tylko jako pracownik nauki, wspaniały i powszechnie uznawany edytor i wybitny organizator nauki, lecz także jako serdeczny kolega i przyjaciel, prawy i szlachetny człowiek, pracujący z pełnym oddaniem, mimo nie zawsze łatwych warunków, dla dobra regionów szczególnie zaniedbanych w naszym kraju.

SUMMARY

Jerzy Antoniewicz was born in Piotrków Trybunalski. He completed his secondary education in 1938 at Warsaw. For his military service he was assigned to the Reserve Officers Training School of the Wołyń Artillery from which he graduated as officer cadet. He took part in the September 1939 campaign, first in encounters near Wieluń and, afterwards, in the defense of Warsaw. Taken prisoner he was interned by the Germans in the transitory prisoners' camp at Czernsk from which he managed to escape together with a group of other artillerymen. Throughout the First World War he lived in Warsaw working in the section of food supply of Młociny village. At the same time he was studying archaeology and medieval history under Professor Dr. Tadeusz Manteuffel, participating in clandestine schooling organized by Warsaw University. He took part in the underground movement against the German occupation forces; it was his task to preserve a variety of Polish cultural assets in the area of Northern Masovia, in Warmia and Mazuria. In these operations he frequently had to cross illegally the border, passing into East Prussia where he was sheltered by local Poles. This defying the enemy and the work he accomplished in Warmia and Mazuria had a decisive influence upon his scientific tendencies, and made him keep up his close contact with these northern provinces of Poland throughout his later life.

In 1944 Jerzy Antoniewicz took part in the Warsaw Uprising. After it had failed he co-operated with Professor Dr. Stanisław Lorentz in preventing destruction of many cultural values by co-operating in their secret removal from burning Warsaw and from buildings which later were destroyed by the Germans. After the 1945 liberation he joined the Polish People's Army and continued his efforts to salvage cultural values in former East Prussia; in acknowledgment of his persistent work he was awarded the Cross of Merit.

From 1946 on, Jerzy Antoniewicz devoted all his time to science, to editorial work and to publishing works of popular science. His efforts contributed much to awaken and popularize interest in science among the population of Warmia and Mazuria, in the Białystok region and in Masovia. In 1961 he was granted his doctor degree by the Jagellonian University in Cracow for his thesis on archaeology.

Jerzy Antoniewicz was a man well known all over Poland and abroad as scientist and expert in matters of the Baltic Slavs. Further, he gained the repute of a capable editor of a number of books and scientific periodicals, a prominent activist in cultural life, an upright citizen, and a righteous man always ready to aid by word and deed anybody in need of help.